Elżbieta Bimler-Mackiewicz

Koronka brabancka

– to hasło jak klucz, uruchamia wyobraźnię. Widzimy bogato zdobione toalety dawnych elegantek, i nie mniej wytwornych panów, uwiecznione na starych portretach. Próbując jednak przyjrzeć z bliska temu zagadnieniu, napotykamy na szereg trudności. Przyzwyczajeni jesteśmy do tego, że potrzebując czegoś do ozdobienia odzieży, idziemy do pasmanterii, gdzie w dużym wyborze znajdujemy to, co potrzebne; mamy przy tym świadomość seryjnej produkcji fabrycznej. Czasem sięgamy jednak do rozmaitych poradników, i same próbujemy sił w wykonaniu koronek. Najczęściej idzie w ruch szydełko i druty, rzadziej czółenka do frywolitów i klocki. Trzeba umiejętności i wprawy oraz dużej dozy cierpliwości, by powstało nasze, prywatne dzieło sztuki koronkarskiej. Daleko nam jednak do precyzji i finezji dawnych koronczarek pochylających się nad robotą, i wyczarowujących prawdziwe cuda.

Podczas wizyty w roku 2006 w brukselskim muzeum koronek, z zapartym tchem otwierałam kolejne szuflady z dawnymi wyrobami. Wykonane ręcznie misterne wzory budziły zachwyt, i pragnienie by również w naszym rybnickim muzeum, znalazło się coś równie pięknego. No, może nie aż tak cennego jak te brukselskie… Niedługo potem w zbiorach Działu Historii Rzemiosła pojawiły się pierwsze obiekty – koronkowe szale, woalki, wreszcie bogata kolekcja wyrobów pasmanteryjnych z lat 30. ubiegłego wieku. Wśród nich znajdowały się też bawełniane i lniane koronki produkowane maszynowo w polskich i niemieckich fabrykach, masowo używane w górnośląskich domach do obszywania bielizny osobistej i stołowej, do ozdabiania odzieży. Ich wzornictwo podobne jest do współczesnego.

W styczniu tego roku otrzymaliśmy cenny dar w postaci zespołu przeszło pięćdziesięciu oryginalnych koronek brabanckich z przełomu XIX i XX stulecia. Pochodzą one z nieistniejącego już sklepu handlującego starymi koronkami w pobliżu katedry w Antwerpii, który uległ likwidacji w latach 50/60. Nie są to wyroby rękodzielnicze, te z najwyższej półki, ale produkty tamtejszych fabryk. Asortyment jest zróżnicowany – od szerokich, bardzo wzorzystych koronek z przeznaczeniem na damskie kołnierzyki, po wąziutkie z delikatnego tiulu w kwiatuszki i drobne „płotki”. Są też komplety koronkowych tiulowych wstawek i przecudnej urody kołnierzyki z koronki klockowej o misternym kwiatowym wzorze.

Wszystkie te cudeńka przywiozłam z Krakowa; są darem Janiny Ziętek, osoby zaprzyjaźnionej z Michelle van Celst z domu Verhaert, wnuczką dawnych właścicieli wspomnianego wyżej sklepu. Fakt, że koronki ze sklepu jej Dziadków znalazły się w naszych zbiorach pobudził wspomnienia, otwarcie albumów i szuflad z pamiątkami rodzinnymi. Zapowiada się więc interesujący dalszy ciąg koronkowej opowieści...

Póki co, każdy z zabytków, który trafił do nas, został już szczegółowo opisany, sfotografowany przed i po upraniu z wiekowego kurzu i schowany do muzealnego magazynu. Teraz zabezpieczone, czekają na okazję do prezentacji.

Jak rozległa jest wiedza związana z tą dziedziną wytwórczości włókienniczej, pozwala zorientować się krótki (?) wybór informacji o koronce i dawnych technikach wytwórczych, przygotowany w oparciu o LEKSYKON WŁÓKIENNICTWA, którego autorką jest Marta Michałowska.

Konia z rzędem temu, kto jest w stanie rozeznać się opisach technologii koronkarstwa, w całym bogactwie i różnorodności historycznego zjawiska, jakim jest ZWYKŁA KORONKA.

_____

Koronka – jedno lub dwustronny, jednobarwny – rzadziej wielobarwny, ażurowo wzorzysty wyrób włókienniczy. Wykonany ręcznie lub mechanicznie technikami koronkarskimi w włókien naturalnych, metalowych oraz włókien sztucznych.

Różnorodna struktura warunkuje przynależność do określonej grupy technicznej: koronki igłowe, klockowe, kombinowane, iglicowo – igłowe, czółenkowe, haftowane, tamborkowe, dziane, szydełkowe, maszynowe, makramowe.

Wzornictwo koronek jest niezwykle zróżnicowane, zależne od technik wytwarzania. Charakterystyczne motywy zdobnicze związane były z miejscami ich produkcji np. koronki weneckie, brabanckie itd. Są koronki z wzorami plecionek fasonowanych siatek, kwadratowych siatek z wzorami geometrycznymi, siatek drobnowzorzysto formowanych, z wzorami roślinnymi, ornamentalnymi, heraldycznymi i geometrycznymi oraz motywami figuralnymi wykonywanymi w różnych stylach np. barokowym, secesyjnym itp.

Najstarsze technicznie są wyroby koronkowe określone jako koronki wiązane. Technika wytwarzania frywolitów znana była w starożytnym Egipcie i Chinach. Filety wyrabiano we Włoszech co najmniej od XV w., a koronki makramowe w XVI – XVII w. były w Italii wyżej cenione niż koronki igłowe. W końcu XVIII w. z mieszania techniki igłowej z klockową powstały koronki kombinowane bardzo popularne w następnym stuleciu. W tym samym czasie zaczęto wyrabiać w manufakturach znaczne ilości innych rodzajów koronek. W latach 30. XIX w. zaczęły pojawiać się masowo koronki maszynowe.

Przez wieki koronka używana była jako dodatek do odzieży. Zdobiono nią krezy, kołnierze, mankiety, falbany, żaboty itp., stosowano jako obszycia bielizny, rzadziej jako samodzielną część ubioru np. suknie, szale. Dość często stanowiła wyposażenie wnętrz – firanki, serwety; zdobiła bieliznę stołową, pościelową i liturgiczną.

Koronki igłowe – grupa koronek o charakterystycznych, mniej lub bardziej wypukłych i dość grubych strukturach ażurowych szytych igłą ściegami koronkowymi, z nici białych lub kremowych, niekiedy barwnych jedwabnych i metalowych, z białej lub czarnej wełny. W tej koronce linie wzorów obszywa się nicią tworząc ich kontur, wypełniany następnie we wnętrzu różnorodnymi ściegami, a potem dzierga się obrzeżenia oraz szyje drobne motywy i elementy ażurowane. Pojedynczo wykonane elementy spajane są w większe części i łączone przęsłami lub siatką tła, a następnie wykańczane na brzegach.

Koronki klockowe – grupa koronek o charakterystycznych płaskich i cienkich strukturach ażurowych wykonanych klockami z nici lnianych kremowych lub białych, jedwabnych czarnych lub kremowych, metalowych złotych lub srebrnych, wełnianych kolorowych. Wykonuje się je na specjalnej poduszce klockowej z umieszczonym na niej patronem, czyli wzorem na papierze. Tło ażurowe i wzory tworzone są równocześnie w wyniku odpowiedniego manewrowania parami klocków z nawiniętą nicią, których ilość zależy do szerokości i skomplikowania wzoru. Linie wzoru i miejsca przeplotów umacniane są szpilkami wg dziurek na patronie.

W połowie XVI w. wędrujący handlarze przenieśli technikę klockowania z czeskich Rudaw do Europy Zachodniej.

Koronki kombinowane, mieszane – ogólne określenie grupy wyrobów koronkowych wytworzonych przy użyciu różnych technik koronkarskich, w szczególności koronek igłowo – klockowych i aplikacji z koronki igłowej na oczkowym tle. Wytwarzane od XVII w., a zwłaszcza od końca w. XVIII, bardzo popularne w XIX w.

Koronki iglicowo-igłowe – rodzaj koronek wiązanych o charakterystycznych strukturach siatkowego tła wykonywanego za pomocą iglicy, i haftowanego igłą wzoru. Należą do nich filety i teneryfy.

Filety – odmiana koronek iglicowo – igłowych wiązanych z nici lnianych lub bawełnianych, o strukturze czworobocznej lub rombowej siatki o dużych – do 15 mm oczkach, wzbogaconej dekoracyjnymi motywami haftowanymi.

Teneryfy – odmiana koronek iglicowo – igłowych wiązanych z nici lnianych lub bawełnianych o charakterystycznych strukturach promienisto – siatkowych kół i ich części wypełnionych delikatnymi misternymi wzorami haftowanymi i brzegach wyzębionych półkoliście. Podczas haftowania ściegi grupują i „wiążą" nici promienistego tła w różny sposób, nadając mu wygląd dekoracyjnej siatki. Były wytwarzane na Teneryfie i krajach południowej Ameryki w XIX – XX w.

Koronki czółenkowe albo frywolity – rodzaj koronek wiązanych, o charakterystycznych strukturach ażurowych, gęsto wiązanych węzełkami. Wykonywane są z nici lnianych i bawełnianych za pomocą dwóch, trzech lub więcej czółenek do frywolitów.

Technika wyrobów czółenkowych pojawiła się w starożytnym Egipcie i Chinach. Przeniesiona ze Wschodu do Europy stała się popularnym zajęciem dam z wyższych sfer. Frywolity, ulubione zwłaszcza w XVIII i XIX w., służyły jako nakrycia, serwety, zdobiły brzegi obrusów, ubiory, rzadziej bieliznę.

Koronki haftowane – grupa wyrobów wykonana na tkaninie, np. na batyście, różnymi ściegami hafciarskimi tak różnicującymi fakturę powierzchni i pola wzorów, że wyglądem przypominają koronki igłowe lub niekiedy klockowe. Wyrabiane od XVIII do początku XX w. w Saksonii (koronki drezdeńskie), północnych Niemczech, Danii i Anglii. Odmianą koronki haftowanej jest haft na tiulu.

Koronki tamborkowe – grupa wyrobów wykonanych na tiulu najprostszymi ściegami łańcuszkowymi za pomocą igły na tamborku, czyli niewielkim urządzeniu hafciarskim składającym się z dwóch obręczy unieruchamiających tkaninę.

Wyrabiane w europejskich miastach i na wsiach od 2. połowy XIX do XX w., zdobiły przede wszystkim ubiory kobiece.

Koronki dziane – grupa koronek o charakterystycznych, dość grubych lub rzadkich strukturach ażurowych dzianych na drutach splotami dziewiarskimi. Wytwarzane co najmniej od wieku XVII jako produkcja domowa na własny użytek. Używane głównie do dekoracji wnętrz świeckich, rzadziej kościelnych, czasem do zdobienia ubiorów.

Koronki szydełkowe – grupa koronek o charakterystycznych, rozmaitej gęstości strukturach ażurowych wykonywanych szydełkiem. Naśladowały koronki igłowe, klockowe lub filety, albo stanowiły typowe dla szydełkowania układy elementów dekoracyjnych. Wyrabiane co najmniej od końca XVIII w. we Francji, nieco później w Irlandii, Belgii, Niemczech i Polsce. Były szczególnie modne na przełomie XIX/XX w.

Koronki maszynowe – wytworzone po raz pierwszy około 1768 r., były to wąskie, cienkie, łatwo skręcające się i o nierównych brzegach wyroby siatkowe, przypominające walansjenki i proste koronki klockowe. Po 1777 r. produkowano koronki określane jako kwadratowe siatki; po 1802 r. koronki wiązane typu sieci rybackich, zaś po 1809 r. wyroby ażurowe o różnej szerokości. Od 1835 r. rozpoczęto produkcję koronek tiulowych haftowanych maszynowo oraz maszynowe koronki klockowe, zwane niciankami. W XX w. wytwarzano gipiurę, koronki bobinetowe, stanowiące imitację znanych rodzajów koronek europejskich, koronki haftowane na stylonie, koronki raszlowe o tle siatkowym w różnych układach splotów i bogatym wzornictwie, wyrabiane wyłącznie z jedwabiu syntetycznego.

Koronki makramowe – rodzaj koronek wiązanych z bardzo cienkiej nici bawełnianej lub jedwabnej, często w różnych kolorach. Cieszyły się dużą popularnością we Włoszech w XVI – XVII w. Oprócz wzorów typowych dla techniki makramowej, często zdobiono je przedstawieniami figuralnymi.

Według: Marta Michałowska, *Leksykon włókiennictwa*, Warszawa 2006.